

УДК 35

ПІДБЕРЕЖНИК Надія Петрівна,
канд. наук з держ. упр.,
докторант ЛРІДУ НАДУ

ЧИННИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ В МУЛЬТИКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ В КОНТЕКСТІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Досліджуються проблеми національної консолідації в мультикультурному суспільстві як історичного процесу формування й розвитку нації, що передбачає інтеграцію різних соціальних та етнічних груп у державі, які становлять єдиний цілісний соціальний організм. Аналізуються чинники, які впливають на рівень консолідованості поліетнічного суспільства, а саме: наявність у державі національної ідеї, виховання національних почуттів, формування соціетальної культури, вирішення проблем етнічних меншин.

Ключові слова: національна консолідація, етнополітичні процеси, мультикультурне суспільство, публічне управління, національна ідея, соціетальна культура, патріотичне виховання, титульний етнос, етнічні групи.

Pidberezhnyk N. P. National consolidation factors within a multicultural society in the context of public administration

The national consolidation problems in a multicultural society as a historical process of nation formation and development that foresees integration of different social and ethnic groups in the country composing a unique integral social organism are investigated. The article provides an analysis of the factors influencing the consolidation level of the polyethnic society, in particular of the following ones: existence of the national idea, upbringing of national feelings, formation of societal culture, solving problems of ethnic minorities.

Key words: national consolidation, ethno-political processes, multicultural society, public administration, national idea, societal culture, patriotic upbringing, title ethnos, ethnic groups.

Постановка проблеми. Основою стабільності держави в умовах етнічної та культурної різноманітності є консолідоване громадянське суспільство. Консолідованість досягається в процесі формування та розвитку нації і передбачає формування спільних елементів етнокультурного характеру, будучи однією з важливих ознак зрілості держави. Національна консолідація сприяє зміцненню міжетнічної взаємодії і формуванню спільних для всіх етнічних груп суспільних цінностей та інститутів. Це один зі шляхів досягнення політичної та міжнаціональної злагоди в багатоетнічному суспільстві.

Україна – багатонаціональна держава, у якій проживає більше ніж сто етнічних меншин. Тому толерантне співіснування титульного (українського) етносу та національних меншин і досягнення національної консолідації є одним із пріоритетних питань у публічній політиці України. На жаль, за роки незалежності з боку органів державної влади України мало уваги приділялось питанню етнополітичних відносин, міжетнічної взаємодії та національної консолідації загалом. Тому проблеми етнічної дезінтеграції та регіонального розколу нашої держави не лише залишились невирішеними на сьогоднішній день, але й значно актуалізувались, створивши низку загроз державному суверенітету України, пов'язаних із військовим конфліктом на сході країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблематики національної консолідації зробили М. Козловець, А. Колот, М. Санченко, О. Суший. Етнополітичні процеси, спрямовані на консолідацію українського суспільства, проаналізовані в працях І. Варзара, О. Дергачова, В. Євтуха, І. Іванова. Проблеми формування соціетальної культури як одного з чинників національної консолідації дослідила А. Колодій. Можливості консолідації українського суспільства на основі національної ідеї вивчала О. Оржель.

У більшості досліджень проблема національної консолідації розглядається через призму соціальної згуртованості та суспільної консолідації. Роль публічного управління щодо цієї проблематики залишається поза увагою. З огляду на це доцільно дослідити основні чинники національної консолідації в контексті публічного управління етнополітичними процесами.

Метою статті є аналіз у контексті публічного управління ключових чинників національної консолідації мультикультурного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Процес національної консолідації є багатовимірним і тривалим. В умовах демократичного публічного управління формуються можливості реалізовувати власні інтереси як для титульного етносу, так і для етнічних меншин, що в сукупності сприяє становленню та розвитку нації. Дієвий соціально-політичний механізм встановлення відносин між етнічною більшістю та етнічними меншинами забезпечує для всіх рівні політичні, економічні та культурні можливості, формує передумови національної консолідації.

Національну консолідацію розглядають у багатьох вимірах, серед яких: територіальний, ціннісний, загальнонаціональний. Територіальний вимір консолідації спрямований на забезпечення територіальної цілісності держави. Ціннісна консолідація покликана нівелювати культурно-історичні відмінності в багатоетнічному суспільстві, а загальнонаціональна — сформувати національну ідентичність.

Ряд дослідників виділяє консолідацію політичну, соціальну, етнічну та національну [14]. Політична консолідація характеризується як об'єднавчий процес, в результаті якого настає консенсус у розв'язанні нагальних проблем. Вона змінює політичну систему з її соціальними державними і недержавними відносинами та політичним життям. Політично консолідуватися можуть члени суспільства з різною етнічною, конфесійною приналежністю, різним соціальним і культурним становищем. Така консолідація відбувається на психологічному, інституційному та процедурному рівнях, а спільну згоду можливо досягти за умови довіри, співробітництва, єдності поглядів діючих політичних акторів.

Для політичної консолідації характерно поєднання таких елементів, як: баланс між централізацією та децентралізацією, забезпеченість прав етнічних меншин, демократичні відносини між владою та суспільством, захищеність громадянських прав і політичних свобод [15].

Соціальна консолідація характеризується ментальною та ціннісною згодою в державі з приводу спільного трактування назрілих загальних проблем та їх вирішення. Підставами для соціальної консолідації можуть бути як образ зовнішнього або внутрішнього спільного ворога, так і національна ідея, спільні інтереси, єдність мети розвитку.

Вагому роль у функціонуванні мультикультурної держави відіграє етнічна консолідація. О. Нельга розглядає її як «процес згуртування окремого етносу навколо однієї або декількох видатних осіб (у тому числі харизматичних лідерів), що сприймаються більшістю етносу як носії найнагальніших потреб та інтересів етнічного загалу. Цей процес набуває відчутних розмірів та напруги, або у часи виникнення смертельної небезпеки для існування етносу як цілісності, чи у переламні історичні періоди, коли перед етносом відкриваються перспективи й можливості піднесення на вищий щабель історичного буття. Етнічна консолідація конструктивного напрямку має кінцевою метою, як правило, утворення нації і розбудову власної держави» [12, с. 120]. Такі процеси характерні як для країн, де націогенез відбувався на етнокультурній основі, так і для країн емігрантського типу. Наприклад, у США англосаксонська основа присутня в компонентах соціетальної культури.

Таким чином, консолідація – це процес об'єднання, згуртованості окремих осіб, груп, організацій та спільнот з метою досягнення загальної мети. Її основою є ряд чинників, серед яких: усвідомлення приналежності до однієї держави, громадянство, спільні інтереси, рівномірний господарський розвиток регіонів держави, інтенсивна урбанізація і ослаблення почуття етнічної належності; зростання соціально-економічних, політичних і культурних зв'язків між етносами, розвиток єдиної системи освіти, значна міра культурної єдності.

Основними чинниками національної консолідації в мультикультурному суспільстві можна виділити:

- виховання національних почуттів (за допомогою міфів, символів, свят, історичної освіти);
- формування єдиного культурного простору і розвиток спільної для всіх громадян соціетальної культури, включно з державною мовою;
- розв'язання проблем етнонаціональних меншин – як для задоволення їхніх прав та інтересів, так і заради підвищення їхньої лояльності та патріотизму щодо держави і суспільства в цілому [7];
- наявність у державі національної ідеї.

Виховання національних почуттів потребує послідовної публічної політики, спрямованої на пропагування патріотизму – поваги до держави, історії та культури

представників титульного етносу та етнічних меншин. Конструювання власної історії є фундаментальною потребою суспільств у процесі їх самоідентифікації, оскільки історична пам'ять включає інформацію про становлення етносу.

На державно-політичному рівні патріотичного виховання відбувається формування політичної нації як єдності всіх громадян держави незалежно від їх етнічної приналежності, реалізовується національна консолідація титульного етносу та етнічних меншин. Тому національне патріотичне виховання повинно становити невід'ємну складову публічної політики у сфері етнополітичних відносин, спрямованої на формування національної ідентичності всіх громадян, незалежно від їх етнічного походження, поваги до держави, готовності її розбудовувати та захищати, поваги до чинного законодавства та засад демократії, до історії та пам'яток культури.

До процесу патріотичного виховання на державно-політичному рівні повинні бути залучені не лише органи державної влади, але й неурядові організації представників усіх етнічних груп мультикультурного суспільства. Це дозволить сформувати почуття громадянськості – духовно-моральну цінність, яка включає в себе почуття поваги і любові до рідної країни, політичну і моральну відповідальність, правову культуру, усвідомлення власної гідності, повагу і довіру до співгромадян.

Основою самоорганізації та самозбереження будь-якого етносу є духовне начало, що виражається в мові, релігії, системі моральних та культурних цінностей. Мовно-культурні та релігійні чинники впливають на функціонування суспільної організації в будь-якій її формі, відображаються в суспільній свідомості, передаються з покоління в покоління та слугують платформою для формування національної ідентичності. У системі етнополітичних відносин мовно-культурний та релігійний аспекти визначають особливості комунікативного простору індивідів, що належать до різних етносів у межах однієї держави, характеризують багатоманітність взаємодії національної еліти та еліти етнічних меншин щодо реалізації цими меншинами культурних, мовних та релігійних прав. Тому формування єдиного культурного простору є важливим інструментом національної консолідації. Цей процес відбувається завдяки становленню в полікультурному суспільстві

поділюваної усіма культури, що обслуговує суспільні інститути – соціетальної культури.

«Соціетальний» – це той, що належить до всього суспільства як єдиного цілого – до соціетальної підсистеми (сфери) суспільного життя, яка є структурним елементом суспільної системи як цілого. На думку А. Колодій, соціетальна підсистема переплітається, пронизує всі інші структурні елементи суспільної системи на її найвищому, загальносуспільному рівні. Тому в цьому терміні відображається як цілісність суспільної системи, так і інтегративні можливості, пов'язані з функціонуванням «соціетальної спільноти», яка виконує функцію інтеграції суспільної системи [7].

Щодо «соціетальної культури», то в західних наукових колах цей термін використовують для позначення спільних цінностей, ментальних моделей та відповідних їм практик, які спонукають людей певного суспільства триматися разом і водночас відрізняють їх від інших суспільств. Зокрема, В. Кимлічка трактує соціетальну культуру як культуру загальнонаціонального рівня, якою послуговуються суспільні інститути і яка має інтегруючий, консолідуючий вплив на різні групи полікультурного суспільства, що водночас практикують ще й культуру своїх етнічних громад. Вона забезпечує своїм носіям осмислений спосіб життя в будь-яких сферах людської діяльності – від економіки до освіти та релігії, а її соціетальний характер зумовлюється тим, що вона має не тільки спільну пам'ять і цінності, але й загальні інститути та практики. На думку дослідника, соціетальні культури, як правило, є територіально сконцентрованими і ґрунтуються на єдиній мові. Національні меншини зазвичай є групами, що володіють соціетальною культурою, хоча змушені оберегати її від завоювання, колонізації чи спроб насильницької асиміляції. Тож соціетальні культури – це, як правило, національні культури [17, р. 76 – 80].

Соціетальна культура базується на спільності мови, що вживається в широкому колі соціальних інститутів, суспільному і приватному житті (школах, засобах масової інформації, праві, економіці, органах влади тощо), охоплюючи соціальну, освітню, релігійну, рекреаційну та економічну діяльність [6, с. 26]. У даному контексті мова постає не лише як засіб комунікації та спосіб вираження змісту смислів культури, але є найважливішою ознакою етносу та проявом

національної ментальності (своєрідної історичної спадщини, сукупності способів і змістів мислення та сприйняття, що є типовими для відповідного суспільного загалу в певний період його історії). У мові зберігається генетична пам'ять народу, його традиції, ритуали, еталони поведінки. У ній криються архетипні смисли людської життєдіяльності, які допомагають відтворити надчасовий смисл подій, пізнати природу та механізми соціальної реальності [16]. Мова як своєрідний код нації є транслятором суспільних цінностей, норм, ідеалів, консолідує етнос в єдиний національно-духовний організм, сприяє утвердженню національної держави, а усвідомлення приналежності до єдиного мовно-культурного простору – національній консолідації. З огляду на це важливою складовою етнонаціональної політики в поліетнічних державах є мовна її складова.

Мова є важливою ознакою ідентифікації індивіда, групи, держави в цілому, слугує засобом вираження і формування етнічної самосвідомості, задовольняє культурні потреби народу, є однією з найважливіших етноконсолідуючих ознак ідентичності. Тому завданням держави в багатоетнічному суспільстві є гарантування мовних прав усіх етнічних груп, забезпечення суспільної злагоди, міжетнічної толерантності та національної єдності. У державах, де переважає державотворчий етнос, його мова є еталоном державної самодостатності, самоцінності та неповторності.

У багатомовному соціумі мовна політика стає частиною міжетнічних відносин і одним із пріоритетних напрямів внутрішньої політики держави. Вона відображає ідеї та принципи, що реалізує держава у сфері етнополітики. При формуванні мовної політики в поліетнічних державах необхідно враховувати своєрідність національного складу населення, історичні особливості формування держави та розвитку міжетнічних відносин, роль окремих мов та їх носіїв у громадському житті суспільства. На цей процес впливають також форми державного устрою та режиму правління.

Існує декілька моделей реалізації мовної політики в багатоетнічних державах:

- витіснення і заміна етнічних мов однією мовою – мовою етнічною більшістю;
- збереження національної і мовної самобутності етносів;

– закріплення однієї державної мови паралельно з гарантуванням пріоритетності права громадянина індивідуально і в групі реалізовувати свої мовні інтереси й переваги в міжособистісному, родинному спілкуванні.

У європейській практиці мовна політика ґрунтується на принципі доповнюваності, згідно з яким рішення приймаються на базовому рівні – рівні етномовних спільнот. Вирішення питання про статус мов етнічних меншин мають велику кількість варіантів і залежать від моделі мовної політики конкретної держави, зокрема:

– статус офіційної чи державної наданий усім мовам етнічних груп (Бельгія, Швейцарія);

– як офіційна може фіксуватися одна з мов етнічних меншин й одна зі світових мов (у Новій Зеландії мова маорі є офіційною поряд з англійською мовою);

– офіційний статус для мов деяких етнічних меншин допускається тільки на регіональному рівні (Гана, Нігерія, Іран);

– офіційний статус мовам етнічних меншин не надається ні на національному, ні на регіональному рівнях, але їх застосування гарантовано конституцією, законом чи договором (Алжир, Іран, Марокко);

– незважаючи на відсутність статусу офіційної мови, деякі етнічні меншини отримали право використовувати рідну мову в суді і в інших сферах суспільного життя (Індія, Росія) [3].

У процесі національної консолідації та формування політичної нації вагому роль відіграє проблема конституювання державної мови. При формуванні держави навколо певного домінуючого етносу відбувається обов'язкове нав'язування всім громадянам, незважаючи на їхню етнічну приналежність, певних культурно-мовних норм і цінностей, які сповідує державотворчий етнос. Останнє стає однією з підстав отримання громадянства представниками етнічних меншин. Особливе місце в даному процесі займає, як свідчить досвід країн Прибалтики, знання державної мови.

З огляду на це в державі, де переважає державотворчий етнос, законодавче закріплення однієї державної мови є запорукою політичної стабільності, попередження політичних маніпуляцій питанням статусу мов етнічних меншин. Крім того, наявність єдиної державної мови – мови державотворчого етносу сприяє якісній комунікації між суб'єктами публічного управління: законодавчою, виконавчою та

судовою владою; органами місцевого самоврядування; забезпечує зміцнення культурних взаємозв'язків між регіонами та етнічними групами держави, національну консолідацію загалом. При цьому для уникнення міжетнічної напруженості держава повинна забезпечувати мовні права етнічних меншин, а саме: збереження історичної, духовно-культурної спадщини, гарантування вільного розвитку та використання мов етнічних меншин, запобігання національній та релігійній нетерпимості.

Двомовність може бути позитивним явищем лише на рівні індивідуального спілкування. На рівні суспільної комунікації двомовність має внутрішню суперечність, яка унеможливорює її практичне застосування в мовній політиці. Вживання двох мов у масовій комунікації завжди є надлишковим, кожне суспільство стихійно тяжіє до одномовності. Міжособистісне спілкування різними мовами, навіть у випадках комунікації білінгвів, ускладнює або й цілком виключає порозуміння [4, с. 458].

Окрім мови, до соціетальної культури входять спільні соціальні цінності, що знаходять відображення в правових і соціальних нормах, а також уявлення про історичну традицію, державна символіка, система освіти. Тому наявність у суспільстві соціетальної культури свідчить про сформовану громадянську націю.

Таким чином, соціетальна культура нації – це сукупність певних культурних символів, вірувань, норм і цінностей, якими послуговуються офіційні інституції і весь соціум, незалежно від його поділу на етнокультурні групи.

Національна консолідація в багатоетнічній державі неможлива без належної етнонаціональної публічної політики, спрямованої на розв'язання проблем етнічних меншин задля забезпечення їхньої лояльності до держави і суспільства в цілому.

Проте в контексті забезпечення прав національних меншин актуалізується проблема політизації етнічності – процес набуття етнічною спільнотою політичної свідомості, її мобілізації для досягнення певної мети, участі в прийнятті політичних рішень [9]. Політизація етнічності є складовою політичного виміру етнонаціональних відносин, яка стосується рівної участі всіх етнічних груп у реалізації політичної влади в країні та вирішенні найважливіших проблем державного життя. Основними чинниками, що провокують політизацію етнічності, є політична та економічна нерівність у розвитку окремих етнічних груп, вплив етнорегіональних рухів у

сусідніх державах, зокрема в етнічних батьківщинах. Тож політизація етнічних суб'єктів – це своєрідна форма самозахисту етнічних груп та відповідна реакція на публічну політику у сфері етнополітичних відносин. Формується вона здебільшого в соціальній, економічній та політичній сферах, стаючи своєрідною формою самозахисту етнічних спільнот.

На думку деяких дослідників, політизувати етнічність означає:

- надати людям можливість усвідомити роль політики для збереження їх етнокультурних цінностей і навпаки;
- стимулювати їх увагу до цього взаємозв'язку;
- мобілізувати їх на формування етнічних груп, що мають однакову самосвідомість;
- спрямувати їх поведінку у сферу [1 с. 47].

Питання політизації етнічності є актуальним як для поліетнічних держав, так і для держав етнічно відносно однорідних, оскільки загрози асиміляції національних меншин посилюють прагнення до збереження їх національної ідентичності, захисту етнічних інтересів на державному рівні шляхом участі представників етнічних груп в органах публічної влади, що є неоднозначним і дискусійним. Ряд експертів схиляється до думки, що етнічні меншини варто обмежувати в участі у діяльності публічних органів влади, оскільки їх присутність створює вірогідність виникнення внутрішньої опозиції в державі, і в результаті цього може виникнути загроза територіальної цілісності держави. Альтернативним є твердження, що присутність представників національних меншин в органах влади запобігає виникненню напруженості в етнополітичних відносинах, попереджає міжетнічні конфлікти.

З метою досягнення міжетнічної стабільності в умовах мультикультурного суспільства представництво інтересів етнічних меншин в органах публічної влади є необхідним елементом демократичної політичної системи. Проте воно не повинно суперечити загальнодержавним інтересам, а навпаки – згуртовувати, що певною мірою залежатиме від того, наскільки якісно держава виконуватиме свої функції щодо забезпечення добробуту громадян, економічної стабільності та демократичних свобод.

Забезпечення стабільності поліетнічного суспільства як передумови національної консолідації можливе також через міжетнічну соціалізацію. Міжетнічна

соціалізація – це входження представника певного етносу в систему відносин з іншими етносами, процес засвоєння особистістю, групою, етносом системи знань, способів, видів діяльності в процесі взаємодії, взаємообміну етнічними матеріально-духовними цінностями. У процесі міжетнічної соціалізації виховується культура міжетнічних відносин; етносоціальні норми поведінки відтворюються в досвіді реальних відносин представників різних етносів і засвоюються особистістю [2, с. 9].

У процесі міжетнічної соціалізації руйнуються консервативні негативні етнічні стереотипи, висвітлюються морально-естетичні риси представників різних етнічних меншин у межах багатонаціональної держави, формується культура міжетнічних відносин – духовно-моральна система, спрямована на розвиток творчого потенціалу етносу і водночас на взаємодію з надбаннями інших етносів і опанування загальнолюдських цінностей.

Виховання культури міжетнічних відносин передбачає:

– формування ставлення до поліетнічності як до загальної, об'єктивної, неминучої реальності, до того ж реальності позитивної, оскільки поліетнічність певного національного цілого має ту перевагу, що створює умови для взаємозбагачення етносів досвідом освоєння природи, формування соціальних зв'язків, розгортання культурного простору тощо;

– формування гуманного ставлення до представників різних етносів, їхньої історії й культури, внеску, який зробив той чи інший етнос у розвиток матеріальної й духовної культури, прогресивний розвиток людства;

– формування системи ціннісних орієнтацій, етичних настанов на контакти з представниками інших етносів;

– виховання поваги до почуття честі й гідності представників інших етносів, толерантного ставлення до інших поглядів і переконань, тактовності в оцінці традицій, звичаїв, ритуалів різних етносів [11].

Вагомим чинником національної консолідації є наявність у державі національної ідеї. Остання тлумачиться як дух нації, комплекс її світоглядних настанов, уособлення прагнень і сподівань громадян; як узагальнення минулого та висловлення уявлень етносу або нації про своє майбутнє [10]. Західні дослідники пов'язують національну ідею з міфами, культурою етносу, вказуючи на поєднання у ній свідомого та підсвідомого, раціонального й емоційного [13].

Тож джерело національної ідеї криється в історико-культурному, мовному та міфологічному шарах життя суспільства, а пріоритети державного будівництва сприяють її кристалізації. Її змістове наповнення залежить від конкретної історичної ситуації, мети розвитку нації та засобів її досягнення, а основними чинниками її формування є усвідомлена єдність суспільства, його переконання, цінності, ідеали, мотиви та прагнення.

Національна ідея є чітко сформульованою метою, до якої прагне нація; соціально-політичним, морально-етичним і психологічним феноменом народного буття, менталітетом народу, який згуртовує його в єдине ціле [8]. На думку В. Карлової, національна ідея відображає глибинні основи самосвідомості народу, є важливим чинником інтеграції нації навколо базових цінностей, з'єднуючи її минуле, сучасне і майбутнє, визначає національні пріоритети, стає стратегічним орієнтиром розвитку держави [5]. Національна ідея є духовною категорією, яка містить у собі політичну складову і реалізується в програмних документах та практичній діяльності політичних суб'єктів – органів публічної влади, політичних партій, лідерів, неурядових організацій. Провідною основою національної ідеї є мета розвитку суспільства. Вона має низку особливостей, серед яких – відсутність чітких часових меж, оскільки її невиконання у визначені терміни загрожує суспільним розчаруванням, кризовими явищами.

Тож, за своїм змістом національна ідея – це багатоаспектне поняття, що акумулює фундаментальні цінності й інтереси, які сприяють об'єднанню суспільних груп незалежно від їх етнічної приналежності, соціального становища і формують ідеал розвитку нації. У даному контексті національна ідея може слугувати вагомим підґрунтям національної консолідації в багатоетнічному суспільстві за умови, що її змістове наповнення сприятиме виконанню громадянами свого соціокультурного та політичного обов'язку.

Висновки. З вищезазначеного можна зробити такі висновки:

1. Одним із ключових завдань публічної політики в межах мультикультурного суспільства є забезпечення національної консолідації задля досягнення суспільного консенсусу щодо подальшого поступу, забезпечення ментальної та ціннісної згоди в державі. Цей процес повинен включати формування загальних інклюзивних національних ідентичностей, національної ідеї та ґрунтуватись на визнанні

пріоритету прав людини й індивідуальної свободи стосовно поважання культурних традицій, пріоритету політичної участі та економічних можливостей.

2. Основними чинниками національної консолідації в мультикультурному суспільстві є: наявність у державі національної ідеї; виховання національних почуттів; формування єдиного культурного простору і розвиток спільної для всіх громадян соціетальної культури; розв'язання проблем етнонаціональних меншин.

3. Заходи органів публічного управління щодо національної консолідації в мультикультурному суспільстві повинні бути спрямовані: на підтримку культурних традицій, історичної пам'яті, самосвідомості, релігії та мови державотворчого етносу; формування єдиного культурного простору і розвиток спільної для всіх громадян соціетальної культури; конституювання та розвиток єдиної державної мови; розв'язання проблем етнонаціональних меншин для збереження територіальної цілісності держави та національної єдності.

Предметом розгляду в подальших наукових дослідженнях стануть проблеми національної консолідації українського суспільства та шляхи їх вирішення.

Список використаних джерел

1. **Андріяш В. І.** Державна етнополітика України в умовах глобалізації : [монографія] / В. І. Андріяш. – Миколаїв : Вид-во Чорномор. держ. ун-ту ім. Петра Могили, 2013. – 328 с.

2. **Гасанов З. Т.** Педагогіка міжнаціонального спілкування : навч. посіб. / З. Т. Гасанов. – Київ : ІЗМН, 1999. – 390 с.

3. **Грицяк Д. І.** Мова як об'єкт державної політики, статусна і корпусна мовна політика / Д. І. Грицяк // Держава і право: Юридичні і політичні науки : зб. наук. пр. – Київ : [б. в.], 2012. – Вип. 56. – С. 649 – 654.

4. **Дикан О. В.** Мовна політика як важливий фактор мовного розвитку / Дикан Ольга Василівна // Соціум. Наука. Культура : XIII Міжнар. наук. інтернет-конф. (25 – 27 січ. 2017 р.). – Режим доступу : <http://intkonf.org/dikan-ov-movna-politika-yak-vazhliivy-faktor-movnogo-rozvitku>.

5. **Карлова В.** Національна ідея сучасної України: проблеми та перспективи формування / В. Карлова // Вісн. Нац. академії держ. упр. при Президентові України. – 2010. – № 3. – С. 21 – 29.

6. **Кимлічка В.** Лібералізм і права меншин / В. Кимлічка ; пер. з англ. Р. Ткачук ; голов. ред. і автор передм. Дж. Перлін. – Харків : Центр Освітніх ініціатив, 2001. – 176 с.

7. **Колодій А.** Соціетальна культура як чинник національної консолідації / А. Колодій // Консолідація українського народу: конституційно-правові аспекти : зб. ст. за матеріалами наук.-практ. конф. (28 лют. – 1 берез. 2013 р., м. Львів). – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 2013. – С. 40 – 54.

8. **Кресіна І.** Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: етнополітичний аналіз / І. Кресіна. – Київ : Вища шк., 1998. – 392 с.

9. **Луцишин Г. І.** Політизація етнічності: консолідація чи деконсолідація нації? / Г. Луцишин // Вісн. Держ. акад. керівних кадрів культури і мистецтв. – 2011. – № 2. – С. 184 – 187.

10. **Медведєв О. Г.** Поняття політичної свідомості: націоналізм та національна ідея / Медведєв Олексій Григорович. – Режим доступу : <http://bukvar.su/politologija/99097-Ponyatie-politicheskogo-soznaniya-nacionalizm-i-nacional-naya-ideya.html>.

11. **Назаренко Г. А.** Етнічна соціалізація, виховання культури міжетнічних відносин як пріоритетні завдання народної педагогіки у сучасних умовах / Г. А. Назаренко. – Режим доступу : <http://studentam.net.ua/content/view/7656/97>.

12. **Нельга О. В.** Теорія етносу : [навч. посіб.] / О. В. Нельга. – Київ : Тандем, 1997. – 550 с.

13. **Оржель О.** Консолідація українського суспільства на основі національної ідеї: перспективи й обмеження (з точки зору європейського досвіду) / Олена Оржель // Вісн. Нац. акад. держ. упр. – Київ : НАДУ, 2013. – № 2. – С. 28 – 38.

14. **Петухова О. В.** Консолідація: сутність і види / О. В. Петухова. – Режим доступу : http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2015/30.pdf.

15. **Санченко А.** Процес національної консолідації в умовах відновлення незалежності української державності / А. Санченко. — Режим доступу : <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?& id=2058>.

16. **Суший О. В.** Культурно-символічні засади національної ідентичності / Суший О. В. – Режим доступу : <http://academy.gov.ua/ej/ej16/txts/12SOvZNI.pdf>.

17. **Kymlicka W.** Multicultural Citizenship. A Liberal Theory of Minority Rights / W. Kymlicka. – Oxford : Oxford University Press, 1995. – 280 p.

List of references

1. **Andriiash V. I.** Derzhavna etnopolityka Ukrainy v umovakh hlobalizatsii : [monohrafiia] / V. I. Andriiash. – Mykolaiv : Vyd-vo Chornomor. derzh. un-tu im. Petra Mohyly, 2013. – 328 s.

2. **Hasanov Z. T.** Pedagogika mizhnatsionalnoho spilkuвання : navch. posib. / Z. T. Hasanov. – Kyiv : IZMN, 1999. – 390 s.

3. **Hrytsiak D. I.** Mova yak ob'iekt derzhavnoi polityky, statusna i korpusna movna polityka / D. I. Hrytsiak // Derzhava i pravo: Yurydychni i politychni nauky : zb. nauk. pr. – Kyiv : [b. v.], 2012. – Vyp. 56. – S. 649 – 654.

4. **Dykan O. V.** Movna polityka yak vazhlyvyi faktor movnoho rozvytku / Dykan Olha Vasylivna // Sotsium. Nauka. Kultura : KhIII Mizhnar. nauk. internet-konf. (25 – 27 sich. 2017 r.). – Rezhym dostupu : <http://intkonf.org/dikan-ov-movna-politika-yak-vazhlyviy-faktor-movnogo-rozvitku>.

5. **Karlova V.** Natsionalna ideia suchasnoi Ukrainy: problemy ta perspektyvy formuvannya / V. Karlova // Visn. Nats. akademii derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy. – 2010. – № 3. – S. 21 – 29.

6. **Kymlichka V.** Liberalizm i prava menshyn / V. Kymlichka ; per. z anhl. R. Tkachuk ; holov. red. i avtor predm. Dzh. Perlin. – Kharkiv : Tsentr Osvitnikh initsiatyv, 2001. – 176 s.

7. **Kolodii A.** Sotsiialna kultura yak chynnyk natsionalnoi konsolidatsii / A. Kolodii // Konsolidatsiia ukraïnskoho narodu: konstytutsiino-pravovi aspekty : zb. st. za materialamy nauk.-prakt. konf. (28 liut. – 1 berez. 2013 r., m. Lviv). – Lviv : Vyd-vo Lviv. un-tu, 2013. – S. 40 – 54.

8. **Kresina I.** Ukraïnska natsionalna svïdomist i suchasni politychni protsesy: etnopolitychnyi analiz / I. Kresina. – Kyiv : Vyshcha shk., 1998. – 392 s.

9. **Lutsyshyn H. I.** Polityzatsiia etnichnosti: konsolidatsiia chy dekonsolidatsiia natsii? / H. Lutsyshyn // Visn. Derzh. akad. kerivnykh kadrov kultury i mystetstv. – 2011. – № 2. – S. 184 – 187.

10. **Medvediev O. H.** Poniattia politychnoi svidomosti: natsionalizm ta natsionalna ideia / Medvediev Oleksii Hryhorovych. – Rezhym dostupu : <http://bukvar.su/politologija/99097-Ponyatie-politicheskogo-soznaniya-nacionalizm-i-nacional-naya-ideya.html>.

11. **Nazarenko H. A.** Etnichna sotsializatsiia, vykhovannia kultury mizhetnichnykh vidnosyn yak priorytetni zavdannia narodnoi pedahohiky u suchasnykh umovakh / H. A. Nazarenko. – Rezhym dostupu : <http://studentam.net.ua/content/view/7656/97>.

12. **Nelha O. V.** Teoriia etnosu : [navch. posib.] / O. V. Nelha. – Kyiv : Tandem, 1997. – 550 s.

13. **Orzhel O.** Konsolidatsiia ukrainskoho suspilstva na osnovi natsionalnoi idei: perspektyvy y obmezhenia (z tochyky zoru yevropeiskoho dosvidu) / Olena Orzhel // Visn. Nats. akad. derzh. upr. – Kyiv : NADU, 2013. – № 2. – S. 28 – 38.

14. **Petukhova O. V.** Konsolidatsiia: sutnist i vydy / O. V. Petukhova. – Rezhym dostupu : http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2015/30.pdf.

15. **Sanchenko A.** Protses natsionalnoi konsolidatsii v umovakh vidnovlennia nezalezhnosti ukrainskoi derzhavnosti / A. Sanchenko. — Rezhym dostupu : <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?& id=2058>.

16. **Sushyi O. V.** Kulturno-symvolichni zasady natsionalnoi identychnosti / Sushyi O. V. – Rezhym dostupu : <http://academy.gov.ua/ej/ej16/txts/12SOvZNI.pdf>.

17. **Kymlicka W.** Multicultural Citizenship. A Liberal Theory of Minority Rights / W. Kymlicka. – Oxford : Oxford University Press, 1995. – 280 p.

Надійшла до редколегії 05.04.17